

De gemeenterekening

**Drs. A. Faber, Drs. E. J. de Jong en
Drs. E. de With**

1 Inleiding

De belangstelling voor het doelmatig gebruik van de middelen in de publieke sector is de laatste jaren sterk toegenomen. De grote nadruk die in het verleden op het bepalen van het beleid werd gelegd leidde er toe dat alle aandacht uitging naar het opstellen van de begroting.

De verantwoording over het gevoerde beheer werd veronachtzaamd, en daarmee de rekening. Mede door de rapporten van de Algemene Rekenkamer en de parlementaire enquêtes (RSV, bouwsubsidies) is het besef gegroeid dat het bepalen van het beleid nauw samen moet hangen met de uitvoering ervan en met een effectief en efficiënt beheer. Deze tendens is aan de gemeenten niet voorbijgegaan.

Jarenlang was de gemeenterekening het stiefkind van de gemeentelijke verslaggeving. Er was weinig belangstelling voor omdat het stuk voornamelijk bestond uit cijferopstellingen die voor niet-financieel deskundigen nauwelijks te ontrafelen waren. De relevantie was gering omdat de rekening vaak jaren te laat gepresenteerd werd. Bovendien was het gebruikelijk om na afloop van het jaar slotbegrotingswijzigingen door te voeren, waarmee de begroting werd aangepast aan de werkelijke inkomsten en uitgaven. Een systematische terugkoppeling van de werkelijke cijfers aan de oorspronkelijke ramingen vond dus niet plaats. Het gevolg was dat in veel gemeenten de rekening niet eens meer in de gemeenteraad besproken werd.

Op 1 januari 1985 zijn de nieuwe Gemeentelijke Comptabiliteitsvoorschriften in werking getreden. Deze voorschriften hebben betrekking op het opstellen en inrichten van de begroting en de rekening van gemeenten. Zij zijn meer dan de oude regels op bedrijfseconomische leest geschoeid. De rekening krijgt er een veel belangrijker rol in toebedeeld. Met behulp van de reke-

ning moet geëvalueerd kunnen worden of de gestelde doelen bereikt zijn, of dit op een doelmatige wijze is gebeurd en of het beleid moet worden voortgezet dan wel worden gewijzigd. Daartoe wordt grote nadruk gelegd op de tijdigheid van de rekening, de kwaliteit van de toelichtingen en de doelmatigheid van de uitgaven. De toelichtingen dienen onder andere prestatiegegevens te bevatten, een investeringsoverzicht en een analyse van de belangrijkste afwijkingen tussen de oorspronkelijke begroting en de rekening. Tevens zijn kostenplaatsen ingesteld. De boekhoudkundige systematiek is ingrijpend gewijzigd. Het kasstelsel is vervangen door het stelsel van baten en lasten (al spreken de voorschriften nog hardnekkig van inkomsten en uitgaven). Daarmee samenhangend is het dubbel boekhouden geïntroduceerd, waardoor de gemeenten voor het eerst een balans moeten opnemen.

Om na te gaan in hoeverre de gemeenten met betrekking tot de rekening geslaagd zijn in het toepassen van de nieuwe voorschriften hebben wij een onderzoek gehouden naar de gemeenterekening. In dit artikel geven wij eerst een korte beschrijving van de doelstelling en opzet van het onderzoek. Daarna volgen de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek en tot slot worden enkele conclusies getrokken. Een gedetailleerde weergave van de opzet en de resultaten van het onderzoek is opgenomen in een researchmemorandum.¹

2 Onderzoeksopzet

De centrale vraag in het onderzoek luidt: in hoe-

Drs. A. Faber vervult een bedrijfseconomische functie bij het Ministerie van Defensie ter vervulling van zijn militaire dienstplicht.

Drs. E. J. de Jong is als bedrijfseconoom werkzaam bij PTT Telecommunicatie.

Drs. E. de With is universitair docent bij de vakgroep Kosten- en Winstvraagstukken van de Vrije Universiteit Amsterdam.

verre voldoen de opzet en indeling van de gemeenterekeningen over 1985 aan de voorschriften. Er is ook nagegaan of de (al dan niet zelfstandige) eenheden binnen de gemeentelijke organisatie op de voorgeschreven wijze in de verslaggeving worden verwerkt en of de verbanden tussen de verschillende (delen van) de rekening(en) kloppen. Daarnaast is aandacht besteed aan de vraag of niet-voorgeschreven informatie wordt verstrekt, hoe de rekening wordt gepresenteerd en of zij bruikbaar is als beleidsinstrument. Op 1 januari 1985 waren er in Nederland 741 gemeenten.² Uit deze populatie is een steekproef van 50 gemeenten getrokken, waarvan de rekeningen over 1985 zijn onderzocht. Er is gekozen voor de rekening over 1985 omdat ten tijde van het onderzoek (voorjaar 1988) nog onvoldoende rekeningen over 1986 of 1987 beschikbaar waren om een representatieve steekproef uit te voeren. Er is ook gezocht naar verbanden tussen de uitkomsten en de omvang van de gemeenten. Hiertoe zijn de 741 gemeenten in zes klassen verdeeld, met als criterium het aantal inwoners. In de klassen 1 en 2 (de grotere gemeenten) zijn aselekt vijf gemeenten getrokken; de overige klassen bestaan elk uit tien aselekt getrokken gemeenten. Aangezien er niet veel directe, algemeen geldende verbanden tussen grootte en uitkomst gebleken zijn, wordt hieraan in dit artikel weinig aandacht besteed.

De resultaten van het onderzoek zijn gebaseerd op gegevens die aan de rekening kunnen worden ontleend, met uitzondering van het onderdeel tijdigheid, dat door middel van een aparte, telefonische enquête is onderzocht.

3 Onderzoeksresultaten

Overschakeling op het nieuwe stelsel

Kende het oude stelsel 1000 verplichte posten, volgens de nieuwe voorschriften worden de inkomsten en uitgaven ondergebracht in 85 nauwkeurig omschreven functies, die weer samengevoegd worden tot tien hoofdfuncties. De functies komen overeen met gebieden van gemeentelijke zorg (bijvoorbeeld brandweer) en kunnen op hun beurt onderverdeeld worden in subfuncties ofwel gemeentelijke deeltaken. In

tegenstelling tot de verdeling in hoofdfuncties en functies is de gemeente vrij om zelf te bepalen in welke mate met subfuncties wordt gewerkt en tot welke graad van detaillering. Zo kan de eigen aard van de gemeente tot uitdrukking worden gebracht.

Alle onderzochte gemeenten zijn overgeschakeld op het nieuwe stelsel en lijken aan de voorschriften te voldoen met betrekking tot het gebruik van functies en hoofdfuncties. Tevens wordt voldaan aan de verplichting om zowel de geraamde als de werkelijke bedragen van het dienstjaar op te nemen. De werkelijke bedragen over het vorig dienstjaar hoeven in de rekening van 1985 nog niet te worden vermeld.

In 1984 waren de oude voorschriften nog van toepassing en omrekening van deze gegevens naar het nieuwe stelsel zou teveel werk zijn. Met ingang van 1986 moet deze kolom wel ingevuld worden.

De inkomsten en uitgaven worden ook verdeeld over economische categorieën, die grote overeenkomst vertonen met de in de bedrijfseconomie gehanteerde kosten- en batensoorten. De functies zijn in feite kostendragers en de categorieën zijn kostensoorten. Ongeveer de helft van de gemeenten geeft per functie aan tot welke categorie de uitgaven en inkomsten behoren. De andere helft doet dit niet. Deze gegevens staan in principe ook in staat H, de verzamel- en consolidatiestaat.

Slechts 54% van de gemeenten verwijst naar de nieuwe voorschriften. De helft hiervan geeft aan waarin de nieuwe van de oude voorschriften verschillen, zij het summier.

Volledigheid

De belangrijkste onderdelen van de rekening, namelijk de gewone dienst, de kapitaaldienst, de verdeeldienst en de balans, worden door vrijwel alle gemeenten opgenomen (zie tabel 1).

Op de gewone dienst komen de inkomsten en uitgaven van jaarlijks terugkerende activiteiten tot uitdrukking, op de kapitaaldienst de inkomsten en uitgaven die betrekking hebben op meerdere jaren zoals investerings- en financieringsactiviteiten. Op de verdeeldienst kunnen kosten verza-

meld worden die aan de verschillende (sub)functies worden doorberekend.

Toelichtingen op de bovengenoemde diensten en de balans worden, zoals blijkt uit tabel 1, minder vaak gegeven. Ongeveer een kwart van de gemeenten neemt geen toelichting op de gewone dienst en ongeveer de helft niet op de kapitaal-dienst.

Andere verplichte onderdelen van de rekening zijn de kerngegevens en de recapitulatie. De kerngegevens, die ook in de begroting opgenomen worden, geven een globaal inzicht in de sociale, fysieke en financiële structuur van de gemeente. Voorbeelden zijn: aantal inwoners, totale oppervlakte, opbrengst belastingen. De recapitulatie geeft de totaalbedragen per hoofdfunctie met vermelding van het rekeningsaldo. Beide onderdelen scoren boven de 80%.

Bij de rekening dient een aantal verplichte staten te worden gevoegd. Deze geven een nadere toelichting op de rekening. De staten B t/m E hebben alle een score boven de 90%, de staten F t/m O rond de 80%.

Toelichtingen

De toelichtingen op verschillende onderdelen van de rekening worden, zoals gezegd, vaak achterwege gelaten. De inhoud van de toelichtingen laat ook nogal te wensen over.

Van de 38 gemeenten die een toelichting op de gewone dienst opnemen, geven 31 gemeenten een analyse van de belangrijkste verschillen tussen de werkelijke en de geraamde bedragen, 23 een investeringsoverzicht en geen enkele gemeente geeft gegevens die serieus als prestatiegegevens kunnen worden aangemerkt. Al deze informatie is verplicht volgens de comptabiliteitsvoorschriften. In het investeringsoverzicht wordt per investering het besluit tot investering, het totaal geraamde bedrag, het in vorige dienstjaren bestede bedrag en het nog te besteden bedrag vermeld.

Een (korte) uiteenzetting van de financiële situatie wordt door veertien gemeenten gegeven, terwijl andere niet-verplichte, aanvullende informatie, zoals de berekeningsgrondslagen en eventuele ontwikkelingen in het volgende dienstjaar, nauwelijks voorkomt.

Tabel 1: Aanwezigheid van voorgeschreven onderdelen in de rekening

Onderdeel	Aantal gemeenten	Percentage
Een gewone dienst	49	98%
Een kapitaaldienst	49	98%
Een verdeeldienst	49	98%
Een balans	48	96%
Een toelichting op de gewone dienst	38	76%
Een toelichting op de kapitaaldienst	27	54%
Een toelichting op de verdeeldienst	16	32%
Een toelichting op de balans	40	80%
Een recapitulatie	46	92%
Kerngegevens	42	84%
Staat B (te bezoldigen personeel)	47	94%
Staat C (geactiveerde kapitaaluitgaven)	46	92%
Staat D (reserves en voorzieningen)	47	94%
Staat E (opgenomen langlopende geldleningen)	46	92%
Staat F (gewaARBorgde geldleningen)	38	76%
Staat G (inkomenoverdrachten)	41	82%
Staat H (verzamel- en consolidatiestaat)	42	84%
Staat N (nog te betalen bedragen)	40	80%
Staat O (nog te ontvangen bedragen)	38	76%

Een toelichting op de balans wordt door 80% van de gemeenten opgenomen, maar is vaak erg summier. In veel gevallen wordt slechts een nadere uitsplitsing van de balansposten gegeven. De balans en toelichting worden nauwelijks benut om enig inzicht in het vermogen te geven. Informatie over de waarderingsgrondslag ontbreekt nogal eens, waarbij slechts één gemeente ingaat op de methode(n) van afschrijving. Twee gemeenten geven enige aanvullende informatie op basis van actuele waarde.

Niet uit de balans blijvende verplichtingen komen ook nauwelijks voor. Slechts de helft van de gemeenten neemt gewaarborgde geldleningen op. Eventuele off-balance-financing wordt door geen enkele gemeente vermeld.

Informatie over na balansdatum bekend geworden gegevens wordt door zeven gemeenten gegeven en de datum waarop de kennis omtrent de bedragen gebaseerd is, wordt slechts door zes gemeenten vermeld. Aangezien die datum volgens de regels ergens tussen 31 december en 31 maart mag liggen, levert dit onduidelijkheden op.

Tijdigheid

Omdat slechts zeven gemeenten in de steekproef hun rekening dateren en de tijdigheid een belangrijke voorwaarde voor het goed functioneren van de rekening is, hebben wij een telefonische enquête naar de tijdigheid gehouden onder de 50 gemeenten. Daartoe hebben wij de datum van voorlopige vaststelling in de gemeenteraad als peildatum genomen. Deze datum is voorgeschreven; de rekening dient voor 1 november van het volgende dienstjaar voorlopig te zijn vastgesteld. Voor de rekening over 1985 is dat dus 1 november 1986. Na voorlopige vaststelling wordt de rekening door Gedeputeerde Staten definitief vastgesteld.

In tabel 2 zijn de data van voorlopige vaststelling in vijf intervallen ingedeeld.

Bijna alle gemeenten zijn te laat. Slechts twee gemeenten hebben de rekening over 1985 binnen de voorgeschreven termijn voorlopig vastgesteld, terwijl 42% meer dan een jaar te laat is.

Tabel 2: Tijdigheid van de rekening

	rekening voorlopig vastgesteld	idem cumulatief
voor 1-11-86	2 = 4%	2 = 4%
1-11-86/1-5-87	9 = 18%	11 = 22%
1-5-87/1-11-87	18 = 36%	29 = 58%
1-11-87/1-5-88	11 = 22%	40 = 80%
* na 1-5-88	10 = 20%	50 = 100%

* Er wordt van uitgegaan dat alle rekeningen ooit (voorlopig) vastgesteld zullen zijn.

Indeling en vorm van de rekening

Gemeenterekeningen zijn omvangrijke papierwinkels met vele diensten, functies, staten enzovoort, en heel veel getallen. Er zijn echter grote verschillen in de uiterlijke presentatie van al deze gegevens. Sommige gemeenterekeningen zijn duidelijke overzichtelijke boekwerken waarin de relevante informatie eenvoudig is te vinden. Andere rekeningen maken een rommelige indruk en vereisen veel zoek-, blader- en rekenwerk om de gezochte informatie te verkrijgen. Zo wordt bij zes gemeenten de rekening in de vorm van een computeruitdraai gepresenteerd.

De indeling, vorm, netheid en leesbaarheid zeggen weliswaar niets over de inhoud van de rekening, maar bepalen wel mede de praktische bruikbaarheid van de rekening.

Eenvoudig te realiseren maar zeer nuttig is het duidelijk maken uit welke stukken en staten de rekening bestaat. Dit kan voorkomen dat gebruikers nodeloos moeten zoeken of gegevens over het hoofd zien. Iets meer dan de helft van de gemeenten noemt de staten echter niet in de inhoudsopgave en vrijwel geen enkele gemeente verwijst expliciet naar aparte rekeningen van gemeentelijke bedrijven of takken van dienst.

In de voorschriften wordt voor de begroting onderscheid gemaakt tussen informatie ten behoeve van het beleid en informatie ten behoeve van het beheer. Voor de rekening wordt dit onderscheid niet expliciet vermeld. Verschillende auteurs³ bevelen aan om ook in de rekening deze scheiding te maken, waarbij de beleidsrekening minder gedetailleerde cijferopstellingen bevat maar meer toelichtingen en analyses dan de

beheersrekening. Uit het onderzoek blijkt dat 36% van de gemeenten deze scheiding maakt.

Verdeeldienst

De verdeeldienst is primair ingesteld voor kosten die doorberekend moeten worden aan meer dan één functie. Tussen de functies onderling mogen namelijk geen verrekeningen meer plaatsvinden. De verdeeldienst bestaat uit drie paragrafen: kapitaallasten, kostenplaatsen en bedrijfsmatige activiteiten; 92% van de gemeenten neemt ze alle drie op.

Op de paragraaf kapitaallasten worden de door te berekenen afschrijvings- en rentelasten verzameld, waarna zij over kostenplaatsen en/of (sub)-functies worden verdeeld.

Kostenplaatsen zijn min of meer zelfstandige eenheden binnen de gemeentelijke organisatie met een eigen budget. Aan de hand van verdeelsleutels of tarieven worden de kosten doorberekend. Slechts achttien gemeenten lichten de gehanteerde verdeelsleutels toe en bij negen gemeenten wordt exact aangegeven welke bedragen aan welke functies worden doorberekend. De kostenplaatsen hebben vaak geen saldo. Alle inkomsten en uitgaven van een kostenplaats worden dan doorberekend. Men werkt blijkbaar niet met voorcalculatorische tarieven.

De bedrijfsmatige activiteiten zijn taken met een bedrijfsmatig karakter, die echter niet zijn verzelfstandigd tot een tak van dienst volgens artikel 252

van de gemeentewet. Van bedrijfsmatige activiteiten worden niet alle kosten doorberekend naar de functies, maar wordt in principe alleen het saldo op de gewone dienst opgenomen. Dit gebeurt bij 33 gemeenten.

Gemeenten mogen zelf bepalen wat als kostenplaats of bedrijfsmatige activiteit wordt opgevoerd. Er zijn dan ook zeer grote verschillen in de aantallen kostenplaatsen en bedrijfsmatige activiteiten en in wat als zodanig wordt aangemerkt. Het gemiddelde aantal van de eerste is elf en van de tweede zes per gemeente.

Balans

Voor de balans, een nieuw element in de gemeentelijke verslaggeving, is in de voorschriften een model opgenomen. Dit verplichte model bevat tien groepen van activa of passiva, die per groep geen officiële naam hebben, maar zijn samengesteld uit voorgeschreven balansposten die wel een naam hebben. Voor de duidelijkheid hebben wij in tabel 3 de groepen ook benoemd.

Twee gemeenten hebben geen balans opgenomen. De overige gemeenten hebben nogal moeite met het opstellen van de balans. Zo komen niet altijd alle tien voorgeschreven groepen van activa of passiva voor op de balans (zie tabel 3). De grotere gemeenten schieten hier iets minder vaak tekort dan de kleinere.

Vaak stemt de onderverdeling van de groepen in afzonderlijke balansposten niet overeen met het model. Gemiddeld worden, wanneer een gemeente een bepaalde groep van activa of passiva opneemt, in 27% van de gevallen alle afzonderlijke balansposten in die groep opgenomen. De kleinste gemeenten zitten ver onder dit gemiddelde.

Ongeveer een kwart van de gemeenten, vooral de grotere, maakt gebruik van de vrijheid om een verdergaande detaillering toe te passen. Het lijkt er op dat sommige gemeenten die vrijheid hebben geïnterpreteerd als het mogen opnemen van allerlei niet-voorgeschreven posten. Dit gebeurt namelijk op ruime schaal. Het betreft 35 maal overlopende posten, transitoria en dergelijke, en zes maal een saldo.

Tabel 3: Frequentie waarin groepen van activa en passiva opgenomen worden in de balans

Activa	%	Passiva	%
Materiële vaste activa	96	Reserves	
Immateriële vaste activa*	18	en voorzieningen	98
Financiële vaste activa	84	Opgenomen langl.	
Verstrekke langl. geldl.	92	geldleningen	96
Vorderingen	92	Kap.verstr. a/d alg.	
Rekening-courantsaldi	98	dienst**	8
		Kortlopende schulden	96
		Rekening-courantsaldi	90

* Deze post is niet in het model voorgeschreven.

** Deze post is bij de algemene dienst niet van toepassing en dus ten onrechte opgenomen.

Ook worden de meest uiteenlopende namen gehanteerd voor de balansposten en voor de groepen. Hierdoor is soms moeilijk te achterhalen of bepaalde (groepen van) activa of passiva wel of niet op de balans voorkomen. De balansen van verschillende gemeenten zijn door dit alles niet goed vergelijkbaar.

De ontwikkeling van de bezittingen en schulden is vaak niet na te gaan. Zo verstrekken twaalf gemeenten geen cijfers over het voorgaande jaar. Verder geeft slechts één gemeente inzicht in de gevolgde afschrijvingsmethode. Dit ondanks het feit dat vervroegde afschrijvingen bij gemeenten gebruikelijk zijn.

Takken van dienst en bedrijven

Om alle verschillende activiteiten van een gemeente beheersbaar te houden worden in de meeste gemeenten bepaalde activiteiten ondergebracht in afzonderlijke organisatorische eenheden, de zogenaamde takken van dienst (bijvoorbeeld een Dienst Openbare Werken) en bedrijven (bijvoorbeeld een Gemeentelijk Energiebedrijf). Deze eenheden hebben eigen begrotingen en rekeningen, die echter verwerkt worden in de begroting en rekening van de algemene dienst. De inkomsten en uitgaven van een tak van dienst worden bruto in de algemene dienst opgenomen op de desbetreffende functie(s). De voordelige en nadelige saldi worden op een aparte functie opgenomen. Van de bedrijven worden slechts de exploitatiesaldi in de algemene dienst opgenomen.

Uit het onderzoek blijkt dat de manier waarop de financiële relaties met de takken van dienst en bedrijven in de algemene dienst verwerkt worden vaak niet helder is. Daarbij doet het er nauwelijks toe om welk soort tak van dienst of bedrijf het gaat. Het komt zelfs regelmatig voor dat niet nagegaan kan worden welke financiële relaties er zijn en of de bedragen in de algemene dienst corresponderen met de bedragen in de verslaggeving van de takken van dienst en bedrijven.

Verbandcontroles

Tussen de verschillende onderdelen van de rekening bestaan vaste verbanden. Bepaalde gegevens komen voor op meerdere plaatsen in de

rekening. Deze bedragen zouden dus aan elkaar gelijk moeten zijn. Dit is echter lang niet altijd het geval. Bij slechts zeventien gemeenten kloppen negen of meer van de elf onderzochte verbanden. Zowel grote als kleine verschillen tussen de bedragen komen veelvuldig voor. Vooral de grootste gemeenten doen het slecht. Daarnaast is vaak niet na te gaan of de verbanden kloppen. De interne consistentie van de rekening laat dus nogal eens te wensen over.

4 Conclusies

Net als voorheen bestaat de gemeenterekening voor een groot deel uit een feitelijke weergave van de werkelijke inkomsten en uitgaven over het afgelopen jaar. De rekening bevat ook nog steeds een enorme hoeveelheid cijfermatige gegevens. De manier waarop deze werkelijke cijfers worden opgesteld en ingedeeld is echter ingrijpend gewijzigd. Hoewel er op de hanteerbaarheid, onderlinge vergelijkbaarheid en interne consistentie wel wat is aan te merken, lijken de meeste gemeenten de omschakeling naar de nieuwe systematiek goed te hebben uitgevoerd.

Anders is het gesteld met de onderdelen en doeleinden die helemaal nieuw zijn voor de gemeenten. Een balans wordt weliswaar door vrijwel alle gemeenten opgesteld, maar biedt nog weinig informatie. Van het voorgeschreven model wordt vaak afgeweken en er wordt vaak geen inzicht verschaft in de waarderingsgrondslagen van balansposten.

Kostenplaatsen zijn vrij algemeen ingevoerd, maar van de mogelijkheden die zij bieden wordt nauwelijks gebruik gemaakt.

Bedrijfseconomische en beleidsgerichte informatie, waarmee kan worden beoordeeld of het in de begroting vastgelegde beleid is gerealiseerd en of dit doelmatig is gebeurd, wordt nog maar in beperkte mate verstrekt.

Zo worden toelichtingen op de diverse onderdelen van de rekening niet gegeven of zijn summier, komen analyses van de afwijkingen tussen de werkelijke cijfers en de oorspronkelijke begroting nauwelijks voor en zal naar prestatiegegevens tevergeefs worden gezocht.

Eén van de belangrijkste aspecten voor het func-

tioneren van de rekening is de tijdigheid. Al is de inhoud nog zo goed, als deze jaren te laat wordt gepresenteerd is de relevantie nihil. Uit ons onderzoek blijkt dat de rekeningen veel te laat worden vastgesteld.

Concluderend kan gesteld worden dat een groot aantal door ons onderzochte gemeenterekeningen over 1985 niet volledig aan de nieuwe Gemeentelijke Comptabiliteitsvoorschriften voldoet. Hierbij dient men zich echter te realiseren dat 1985 het eerste jaar is waarover de rekening volgens de nieuwe voorschriften is opgesteld. Het verdient dan ook aanbeveling om een vervolgonderzoek te verrichten naar de kwaliteit van de gemeenterekeningen over latere jaren. Wij zijn van plan een dergelijk onderzoek binnenkort aan te vangen.

Nu de invoeringsperikelen van de nieuwe voorschriften achter de rug zijn, zullen de gemeenten zich moeten richten op de verbetering van de rekening. Deze kan dan binnen de gemeentelijke verslaggeving een sleutelrol gaan spelen bij de beheersing van de inkomsten en uitgaven.

Literatuur

- Achilles, S. L., De accountantscontrole van de gemeentelijke financiële verantwoordingen, *B & G*, juni/juli 1983.
- Actuele ontwikkelingen in de commissie GCV, rubriek 'De commissie GCV bericht', *Financieel Overheidsmanagement*, 1988/2.
- Besturen met comptabiliteit, eindrapport VNG-werkgroep, 's-Gravenhage, 1984.
- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari 1985, uitgave CBS, 's-Gravenhage, 1985.
- Bonnema, W., de Loeff, J. P. en Volgers, A., *De gemeentefinanciën*, 4e st. gew. druk, serie Hand- en leerboek der bestuurswetenschappen, Alphen aan den Rijn, 1979.
- Borderwijk, P., De nieuwe comptabiliteitsvoorschriften gewaardeerd, *B & G*, april 1986.
- Commentaar Vereniging directeuren van provinciale en gemeentelijke accountantsdiensten op het eindrapport Commissie herziening comptabiliteitsvoorschriften, *B & G*, mei 1982.
- De Commissie voor de GVC bericht, rubriek in *B & G*, januari 1988.
- Documentatiemap voor de studiedag 'De praktijk van twee jaar nieuwe comptabiliteitsvoorschriften', 13 mei 1987, uitgave NSC, Vlaardingen 1987.
- Van Dijk, P., Verbetering van de financiële verslaggeving bij de lagere overheid, *Financieel Overheidsbeheer*, 1986/3.
- Eindrapport gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften, *Financieel Overheidsbeheer*, 1981/9.

- Eindrapport herziening gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften, Commissie voor de GVC, 's-Gravenhage, 1981.
- Faber, A., en De Jong, E. J., *De berichtgeving over volkshuisvesting in de gemeente Amstelveen*, Amsterdam, 1987.
- Gemeente en openbaarheid*, uitgave VNG, 's-Gravenhage, 1979.
- Gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften* (met Nota van toelichting), Staatsblad, 1982/594.
- Griffioen, W., Financieel beheer in gemeenten, *ESB*, 27-5-1987 (nr. 3607).
- Van der Linde, J., De gemeentelijke verslaggeving en de verantwoordelijkheden daarvoor van bestuurders en accountants, *Financieel Overheidsbeheer*, 1985/7.
- Medema, N., Het eindrapport herziening gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften, *Financieel Overheidsbeheer*, 1981/10.
- Meeusen, S. L., De gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften en de jaarrekening. *Studieselectie*, december 1986.
- Minnaar, G. H., Het administratieve en comptabele systeem van gemeenten vanaf 1985 op moderne leest geschoeid, *Maandblad Bedrijfsadministratie en Organisatie*, 89 (1985) nr. 1064.
- Nieuwe comptabiliteitsvoorschriften, deel 3: Ervaringen met de rekening*, uitgave VNG, 's-Gravenhage, 1986.
- Nieuwe gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften, vraag- en antwoordrubriek in *B & G*, januari t/m april 1987.
- Rikken, W., BBI: Een nieuwe ster aan het BiZa-firmament, *Financieel Overheidsmanagement*, nr. 0 1987.
- Rozema, T. W. J., De betekenis van de balans als instrument van beleid en financiële verantwoording in het kader van de Gemeentelijke Comptabiliteitsvoorschriften, *de Accountant*, nr. 6/februari 1987.
- Verkruisen, W. G., en Vis, B. C., *Gemeente en Gemeentewet*, 5e herziene druk, serie Staats- en bestuursrecht, Nijmegen, 1987.
- Volmer, F. G., De nieuwe comptabiliteitsvoorschriften voor de gemeenten: verbetering van de bedrijfsvoering, *Financieel Overheidsbeheer*, 1987/3.
- De Vries, J. G., *De (nieuwe) gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften toegepast*, 's-Gravenhage, 1983.
- De Vries, J. G., Proefdraaien voor 1985 (de nieuwe gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften), *Bestuur*, september 1983 (nr. 8).
- Van der Wee, W. L. L., De toepassingen van de nieuwe gemeentelijke comptabiliteitsvoorschriften, *Financieel Overheidsbeheer*, 1986/7.

Noten

- 1 A. Faber en E. J. de Jong, *De gemeenterekoning*, Theorie en praktijk van de jaarrekening volgens de Gemeentelijke Comptabiliteitsvoorschriften, Amsterdam, 1988. Dit rapport is te bestellen bij de Economische Faculteit van de Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105 te Amsterdam, o.v.v. Researchmemorandum 1988-41.
- 2 Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari 1985, uitgave CBS, 's-Gravenhage, 1985.
- 3 Zie o.a. Van Dijk, Meeusen en VNG-rapport (ervaringen met de rekening).